

PRIKAZI KNJIGA – BOOK REVIEW

Daniel Patafta, *Tridentska baština: katolička obnova i konfesionalizacija u hrvatskim zemljama*. Zbornik radova, glavna ur. Romana Horvat, ur. izdanja Zrinka Blažević – Lahorka Plejić Poje, Matica hrvatska – Katolički bogoslovni fakultet u Zagrebu – Filozofski fakultet Družbe Isusove u Zagrebu, Zagreb, 2016., 526 str.

Tridentски koncil (1545. – 1563.), čija se 450. obljetnica obilježavala 2013., bio je vrhunac pokreta za sveobuhvatnu teološku i institucionalnu reformu Katoličke Crkve. Osim toga imao je i dalekosežne posljedice u preoblikovanju različitih političkih, socijalnih i kulturnih struktura. Osim uvođenja novih liturgijsko-sakramentalnih i pastoralno-katehetskih normi i organizacijsko-administrativnih promjena unutar same Katoličke Crkve, proces katoličke obnove zahvatio je i mnoga druga područja. Korjenito mijenjajući odnose između Crkve i države, on je utjecao na formiranje socijalne i moralne discipline, oblikovanje različitih kulturnih i obrazovnih modela, na konstituiranje etno-konfesionalnih, socijalnih i rodniх identiteta, kao i na ljudsku svagdašnjicu. Želeći ispitati ostvarenja i posljedice tridentских reformi u hr-

vatskom i širem regionalnom kontekstu, u suorganizaciji niza visokoškolskih i znanstvenih institucija, održan je u prosincu 2013. znanstveni skup “*Tridentska baština: katolička obnova i konfesionalizacija u hrvatskim zemljama*”. U zborniku radova s toga skupa okupljeno je trideset znanstvenih članaka koji iz interdisciplinarne perspektive ispituju manifestacije procesa katoličke obnove i konfesionalizacije u hrvatskim zemljama. Radovi su podijeljeni na tri dijela (povijesni, teološki i kulturno-povijesni) koji zajedno čine komplementarnu cjelinu. Cijeli zbornik podijeljen je u šest usko povezanih tematskih cjelina.

“Predgovor” (9–16) zbornika napisale su glavne urednice izdanja Zrinka Blažević i Lahorka Plejić Poje. One ovdje, osim što pregledno daju uvid u sadržaj zbornika, govore o poticaju na sazivanje znanst-

venog skupa posvećenog odjecima Tridentskog koncila u hrvatskim zemljama te precizno izlažu ciljeve koji su se nastojali postići sazivanjem ovoga skupa i izdavanjem zbornika radova.

“Tridentski koncil i vjerska reforma” (17–83) naslov je prve cjeline, u kojoj se, s jedne strane, nastoji ispitati funkciju i značenje odluka Tridentskog koncila u okviru reformističkih tendencija Katoličke Crkve općenito, a s druge strane, njihove posljedice i dinamiku vjerske politike u hrvatskim zemljama. Ivica Musa radom “Tridentski sabor – koncil među koncilima?” (17–30) pokušava dati konačnu prosudbu Tridentskog koncila, iako sam kaže da je to vrlo teško, uspoređujući ga s ranijim koncilima, ali naglašavajući posebnosti ovog koncila prema ranijima. Provođenje koncilskih zaključaka na području liturgije, gdje je on možda najprepoznatljiviji, analizira u svome tekstu “Concilium Tridentinum i liturgijska reforma. Prijekoncilska liturgijska nastojanja i recepcija poslije-koncilske obnove” (31–41) daje Ante Crnčević. Iako je koncil bio reformni koncil Katoličke Crkve, snažno je utjecao i na vjerska previranja 16. i 17. stoljeća. Jednom takvom te-

mom bavi se Nataša Štefanec u svome radu “Vjerska politika u habsburškim zemljama u srednjoj Europi (od 20-ih godina 16. stoljeća do 30-ih godina 17. stoljeća)” (43–63). Koncil je osim na području liturgije i vjerske politike ostavio velikog traga i na području teologije. Propitkujući utjecaj koncila na teološkom planu među Hrvatima, Ivan Karlić napisao je članak “Hrvati i teologija nakon Tridentskog sabora (1545. – 1563.)” (65–81).

Druga cjelina naslovljena je “Politika i Crkva” (85–154), a radovi objavljeni u ovoj tematskoj cjelini na tragu su interpretativne paradigme konfesionalizacije te nastoje osvijetliti složenu dinamiku procesa institucionaliziranja, normiranja i discipliniranja koji su se nakon koncila odvijali na području hrvatskih zemalja. Počevši s analizom političkog djelovanja Hrvatskog sabora, Ivana Jukić u radu “Vjerska politika plemstva u Hrvatskom saboru od 1604. do 1687. godine” (85–98) obrađuje spomenutu temu u kontekstu definiranja pravnog i političkog statusa različitih obnašatelja vlasti u Hrvatskom Kraljevstvu: plemstva, Crkve i države. Zlatko Kudelič govori o još jednom procesu započetom s koncilom, a to

je sklapanje crkvenih unija s pravoslavnima. Njegov tekst "Konfesionalizacija i crkvena unija u Hrvatsko-slavonskom kraljevstvu na primjeru Vojne krajine" (99–119) bavi se problemom unije pravoslavnih krajišnika Hrvatsko-slavonske vojne krajine s Katoličkom Crkvom u kontekstu teorije katoličke konfesionalizacije i procesa koje je Crkva započela na prostoru od Baltika do Jadrana pa do Karpata. Daniel Patafta i Slavko Slišковиć detaljno su analizirali provođenje tridentskih reformi na dijecezanskoj razini preko sazivanja velikog broja biskupijskih sinoda u razdoblju nakon koncila na hrvatskome etničkom prostoru, pišući o tome u članku "Dijecezanske sinode – primjer provođenja posttridentske obnove" (121–140). Svakako je za provođenje tridentskih odluka u hrvatskim zemljama nezaobilazna uloga biskupa Jurja Draškovića koji je predstavljen u radu Ive Mandušić "Pater Patriae et pauperum – Juraj Drašković i oblikovanje novih crkvenih, obrazovnih i kulturnih prilika u hrvatskim zemljama nakon Tridentskog koncila" (141–155). Na prostoru zagrebačke biskupije i njezinih institucija ostaje u svom radu Marko Jerković s temom "Posttridentska obnova i Zagrebački kap-

tol u prvoj polovici 17. stoljeća" (157–171).

Treća tematska cjelina "Centar i periferija" (175–265) pomiče utjecaj koncilskih reformi na područje Hrvatskog kraljevstva, osobito ističući rubne hrvatske zemlje kao što su Dalmacija, Istra, Dubrovnik i Bosna. Cjelinu otvara svojim tekstom, "Apostolske vizitacije u fondu Congregazine Vescovi e Regolari Vatikanskoga tajnog arhiva" (175–191) Jadranka Neralić. Istražujući arhivsku građu "Registra Episcoporum", "Positiones" i "Visita apostolica", autorica prati povijesne početke Kongregacije za biskupe i redovnike i odnose njezina tajnika i predstojnika s papom i apostolskim vizitatorima na terenu, odnosno u Dalmaciji. Nakon Dalmacije Relja Seferović progovara o Dubrovniku. U svome radu "Svjetlo riječi, sjena vlasti: kasnorenasanski propovjednici u dubrovačkoj katedrali" (193–209) autor piše o ulozi adventskih i korizmenih propovjednika koji su svojim propovijedima u dubrovačkoj katedrali sredinom i u drugoj polovici 16. stoljeća snažno utjecali na duhovnu klimu Republike i na oblikovanje odnosa između Crkve i Države. Sljedeći rad prelazi na područje istočne Hrvatske. Dubravka Božić Bogović bavi se temom "(Re)organizacija

crkvenih struktura u istočnoj Hrvatskoj nakon oslobođenja od osmanske vlasti i tridentski katolicizam" (211–227). Autorica široko zahvaća u analizu procesa obnove i (re)organizacije crkvenih struktura u oslobođenim područjima istočne Hrvatske u prvoj polovici 18. stoljeća, u duhu katoličke obnove potaknute odredbama Tridentskog koncila. Još jednim perifernim dijelom bavi se Pavao Knezović. Njegov rad "Katolička obnova i franjevci Bosne Srebrene" (229–248) sustavni je pregled snažnog utjecaja reformnih odredbi Tridentskog sabora na području Bosne i Hercegovine koje su provodili franjevci, počesto u vrlo teškim i iznimno nepovoljnim uvjetima osmanske vladavine. Robert Holjevac radi odmak od perifernih krajeva i donosi tekst o kontroverznome splitskom nadbiskupu Markantunu de Dominisu. U naslovu rada, "Refleksije Tridentskog koncila kroz prizmu djela i djelovanja Paola Sarpija i Markantuna de Dominisa" (249–263), očituje se autorovo nastojanje da se referiranjem na spise mletačkog servita i državnog teologa Paola Sarpija, kao i djelovanjem Markantuna de Dominisa, koje obojicu povezuje "Mletački interdikt", prikaže govor o Tridentu, ali i posttridentskom stanju Crkve.

Nova, četvrta tematska cjelina, "Mediji i prakse" (267–349), propitkuje na koji način se širio posttridentski reformni program. Jedna od novih praksi širenja koncilskog nauka u vjerničku praksu bili su katekizmi, koje je u svom članku "Hrvatski katekizmi u razdoblju tridentske obnove u 16. stoljeću" (267–282), obradio Antun Trstenjak. U ovu kategoriju ubrajaju se i priručnici, takav jedna priručnik marijanskog sadržaja namijenjen mladim franjevcima u duhu Tridentskog koncila napisao je Abraham Zelenić, a u svom radu "Zercalo duše (1650.) Abrahama Zelenića" (283–291) obradio Franjo Emanuel Hoško. I umjetnost je bila odraz tridentskih reformi, tako da je na tom tragu nastao tekst Mirjane Repanić-Braun "De sacris imaginibus-grafički predlošci i sakralno slikarstvo poslijetridentskog razdoblja: primjeri iz likovne baštine sjeverne Hrvatske" (293–305). U okviru umjetnosti, ali s naglaskom na kultnu praksu nastao je članak Ivane Prijatelj Pavičić "Obnova kulta titulara dalmatinskih gradova u kontekstu tridentske obnove: Splitski slučaj" (307–327). Sanja Cvetnić predstavila je temu "Vizualna egzegeza tridentskog nauka O najsvetijim sakramentima pokore i posljednje

pomasti" (329–338). Autorica je progovorila o spomenutim sakramentima na način da je prikazala kako se kroz svetačke uzore ili smrtna iskušenja i hagiografije, stvarao novi katolički identitet o spomenutim sakramentima. Svakako da je barokno razdoblje obilježeno i izuzetnim glazbenim dostignućima. U posttridentskom razdoblju i glazba je bila medij kojim se posredovala katolička obnova nadahnutu reformama koncila. Ovu temu obradio je u svom radu "Barokna crkvena glazba u Hrvata nakon obnoviteljskog utjecaja Tridentskog sabora" (1545. – 1563.) Marijan Steiner, ističući najznačajnija imena hrvatskih baroknih autora u čijim je djelima očit utjecaj katoličke obnove.

Peta cjelina, "Umjetnost i propaganda" (351–427), obuhvaća radove koji tematiziraju propagandne tendencije katoličke obnove koja se realizirala u okviru jezičnih politika i koja se provodila preko umjetničkih praksi. Stjepan Damjanović dotiče se jedne tipično hrvatske teme koju obrađuje u članku "Hrvatska glagoljaška kultura nakon Tridentskog koncila" (351–362). Autor tu progovara o vremenu kada prestaje prirodni razvitak hrvatskoslavenskog jezika i kada se pod utjecajem stvaranja unija s pravoslavnim, što je

plod tridentskih nastojanja, rusificiraju liturgijske knjige hrvatskih glagoljaša. Lahorka Plejić Poje progovara o hagiografijama, tako u svome radu "Kako jedno zercalo pričisto: Bartol Kašić i poslijetridentska prozna hagiografija" (363–376), piše o tome kako je u spomenutom hagiografskom djelu Bartol Kašić uspješno spojio kasnosrednjovjekovnu hagiografsku prozu s poslijetridentskim svecima. Drama i kazalište pokazali su se kao izvrsno sredstvo propagande 17. i 18. stoljeća. Na ovom području osobito su se isticali isusovci kojima je posvećen tekst Lea Rafolta "Sala declamationum: isusovačka tragedija u Duborvniku" (377–392). Zrinka Blažević i Daniel Premrl prikazuje kako je nastala predodžba o banu Tomi Erdödyju kao utjelovljenju egzemplarnih katoličkih i vojničkih vrlina u skladu s modelom katoličke obnove "athletae Christi". Zato su svoj rad naslovili "Christiana rei publicae propugnator: reformnokatolička mitopoetika bana Tome Erdödyja (1558. – 1624.)" (393–408). Tiskana knjiga i prijevodi Biblije također su u vrijeme reformacije i katoličke obnove bili izvrsno sredstvo propagande. O tome u svom radu "Prijevodi Biblije na hrvatski jezik i hrvatske protestantske knjige tijekom

i nakon Tridentskog koncila” (409–425) piše Stanko Jambrek.

Posljednja tematska cjelina, “Obrazovna formacija i socijalno discipliniranje” (429–503), ujedno je i zaključna tema zbornika, posvećena ovom slabo istraženom, ali iznimno važnom vidu konfesionalizacije. Najjači trag na ovom području ostavili su isusovci svojim “Ratio studiorum” koji je utjecao na studijske programe drugih učilišta. O njemu piše u svom radu “Poslijetridentska obnova školstva. Isusovački Ratio et institutio studiorum (1599)” (429–440). Isusovačkim školstvom u duhu reformnih nastojanja Tridentskog koncila piše u radu “Pomaganje dušama’ kao misija: osnivanje zagrebačkoga isusovačkog kolegija u kontekstu tridentskog katolicizma” Teodora Shek Brnardić. U ovaj tematski niz uvršten je članak Marije Mogorović Crljenko “Utjecaj Tridentskog koncila na bračna pitanja. Posebni osvrt na Istru” (461–476). Na temelju bračnih procesa, ženidbenih dozvola, zapisa o konkubinitima i otmicama te matičnim knjigama Porečke biskupije u 17. stoljeću autorica piše o provođenju dekreta “Tametsi” kojim je koncil uredio bračna pitanja. “Svjedočanstva o iskorjenjivanju praznovjerja u

Hrvatskoj u 18. stoljeću prema odlukama Tridentskog sabora” (477–490) tekst je Maje Rupnik Matasović u kojem donosi niz svjedočanstava o zatiranju praznovjernih običaja i uvjerenja na temelju crkvenih dokumenata iz različitih krajeva Hrvatske. Anđela Franičić napisala je rad “Hrvatska antroponimija poslije Tridentskog koncila” (491–503), posvećen nastanku hrvatske antroponimije potaknute odlukama koncila o vođenju matičnih knjiga, nadijevanju svetačkih osobnih imena krštenicima i kao posebna zanimljivost masovna pojava prezimena.

Održavanjem znanstvenog skupa i izdavanjem ovoga zbornika hrvatska je znanost pokazala izvrstan interdisciplinarni smjer u obradi i prezentaciji jedne izrazito široke i kompleksne teme kao što je Tridentski koncil. Ovime je pokazala da se svojim znanstvenim dostignućima i istraživačkim radom može predstaviti kao suvremena i profesionalna. S druge strane, ovime je dobrim djelom, iako ne potpuno jer zbog same kompleksnosti teme ima još neistraženih područja, hrvatska znanost obradila jednu ovako kompleksnu stvarnost i znanstveno je prezentirala gledajući je iz različitih aspekata. Osim toga ukazana je važnost Tridentskog koncila kao velike

prekretnice europske povijesti koja se odrazila ne samo ne crkvenom planu, nego je snažno utjecala na širi društveni, politički i kulturni plan. Zapravo, nema područja na kojem reformna nastojanja koncila nisu ostavila svoga traga, od osobne pa do društveno-

političke i, naravno, crkvene razine. Ovime je dokazano i pokazano kako je povijesno, društveno, politički i kulturološki Hrvatska i kroz 16., 17. i 18. stoljeće bila uključena u zapadnoeuropski civilizacijsku krug, odnosno u njegovu katoličku inačicu.